

БӨЛІМ: БАСТАУЫШ СЫНЫП

Білім және бала

ЖАРИЯЛАНДЫ 03.10.2025	ТІРЕК СӨЗДЕР бастауыш білім, дамыта оқыту, жақын даму аймағы, критериалды бағалау, қалыптастырушы бағалау, құзыреттілік, мұғалімнің кәсіби дамуы, ұлттық бағалау	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/182735/
--------------------------	---	--

Койбагарова Катира Арыстанбаевна

Бастауыш пәні мұғалімі

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада бастауыш мектеп оқушысының тұлғалық, когнитивтік және әлеуметтік-эмоциялық дамуы үшін «білім және бала» ұғымдарының өзара байланысы талданып, Қазақстандағы нормативтік-әдістемелік негіздер, критериалды бағалау тәжірибесі, дамыта оқыту қағидаттары және халықаралық зерттеулердегі (OECD, Л. С. Выготский мектебі) тұжырымдар негізінде практикалық ұсыныстар беріледі. Бастауыш білім берудің мемлекеттік стандарты талап ететін құзыреттер жүйесі, оқу мақсаттары мен оқу жетістіктерін мониторингілеудің (қалыптастырушы және жиынтық бағалау) тетіктері, оқушының «жақын даму аймағын» іске қосатын тапсырмалар дизайны мен оқу ортасының ұйымдастырылуы кешенді түрде сипатталады. Мақалада мұғалімнің кәсіби рефлексиясы, ата-анамен серіктестік және білім сапасын ұлттық бағалау жүйелерімен үйлестіру жолдары талқыланып, бастауыш мектептегі оқыту үдерісін баланың дамуына бағдарланған тұтас модель ретінде қарастыру ұсынылады [1], [3], [5], [6], [7].

Кілт сөздер: бастауыш білім, дамыта оқыту, критериалды бағалау, қалыптастырушы бағалау, жақын даму аймағы, құзыреттілік, ұлттық бағалау, мұғалімнің кәсіби дамуы.

КІРІСПЕ

Бастауыш мектеп «білім» мен «баланың» тоғысқан нүктесі ретінде оқу дағдыларының негізін қалап қана қоймай, әлеуметтік тәжірибені, құндылық бағдарларды және өз бетінше білім алуға деген уәжді қалыптастыратын кезең болып табылады. Қазақстан Республикасының бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (ЖМБС) осы кезеңде білім алушының тілдік, математикалық, жаратылыстану-ғылыми

сауаттары мен ақпараттық-коммуникациялық құзыреттерін, сонымен бірге әлеуметтік дағдыларын жүйелі дамытуға бағытталған мақсаттар мен күтілетін нәтижелерді нақты айқындайды [1], [2]. Қазіргі бағалау саясаты оқытуды бағалауға емес, оқу үшін бағалауға ден қоя отырып, оқу мақсаттарына жету жолын айқындауға, дер кезінде кері байланыс беруге және саралауға мүмкіндік жасайды [3], [4], [7]. Халықаралық салыстырмалы зерттеулер білім сапасын ұлттық деңгейде қолдаудың құралы ретінде деректерге негізделген шешім қабылдау мәдениетін нығайту қажеттігін көрсетеді [5], [6]. Осындай контексте бастауыш сынып мұғалімі ретінде менің міндетім — стандарт талаптары мен оқушының даму логикасын сабақтың мазмұны, әдісі және бағалауымен тұтас байланыстырып, сыныптағы әрбір баланың әлеуетін ашатын орта құру.

НОРМАТИВТІК-МАҚСАТТЫҚ НЕГІЗ: СТАНДАРТ ТАЛАПТАРЫ МЕН ОҚУ МАЗМҰНЫНЫҢ ҮЙЛЕСІМІ

Бастауыш білім берудің ЖМБС негізгі құжат ретінде білім алушының күтілетін нәтижелерін, оқу жетістіктеріне қойылатын талаптарды және оқу пәндері мазмұнының құрылымын белгілейді; онда пәндік біліммен қатар құндылық бағдарлар, кросс-пәндік дағдылар (жазылым, оқылым, тыңдалым, айтылым, проблеманы шешу, коммуникация және бірлескен әрекет) кешені қарастырылған [1]. Стандарт білім беру процесін баланың жас ерекшелігіне сай ұйымдастыруды, қауіпсіз және инклюзивті орта қалыптастыруды талап етеді; бұл — сабақ құрылымында алдыңғы білімді өзектендіру, мақсатты түсіндіру, табыстылық критерийлерін нақтылау, өзін-өзі және өзара бағалау арқылы рефлексия циклін құру дегенді білдіреді [1], [2]. Мұндай мақсаттық-реттеушілік негіз мұғалімнің күнделікті сабақ жоспарлауына тікелей әсер етеді: ұзақ, орта және қысқа мерзімді жоспарлар арасындағы сабақтастықты сақтау, оқу мақсаттарын өлшенетін критерийлермен байланыстыру және әр тапсырманың «неге үйрететінін» айқындау — бастауыштағы сапалы білімнің тірегі.

ДАМУА ОҚЫТУ ЖӘНЕ «ЖАҚЫН ДАМУ АЙМАҒЫ»: ТАПСЫРМА ДИЗАЙНЫ МЕН БІРЛЕСКЕН ӘРЕКЕТ

Л. С. Выготскийдің мәдени-тарихи теориясы баланың дамуы ересек пен құрдастармен әлеуметтік өзара әрекетте ішкіленетінін, ал оқыту дамудан оза жүріп, «жақын даму аймағын» іске қосатынын дәлелдейді [7]. Бастауышта бұл қағида оқу тапсырмаларын «қолжетімді күрделілік» деңгейінде ұсыну, үлгілеу (modeling), бірлескен орындау (guided practice) және тәуелсіз қолдану (independent practice) сатыларын жүйелі қолдану арқылы жүзеге асады. Мысалы, мәтінмен жұмыста алдымен мұғалім дауыстап ойлау әдісімен сұрақ қою жолын көрсетеді, келесіде жұптық диалогта оқушылар стратегиялық сұрақтарды қолданады, соңында жеке түсініктеме жазады; әр қадамда критерийлер түсіндіріліп, кері байланыс беріледі [7]. Мұндай құрылым баланың танымдық жүктемесін

реттейді, тілдік және ойлау стратегияларын көшіруге мүмкіндік береді және бірлескен әрекет арқылы оқу уәжін арттырады. Дамыта оқыту логикасы бойынша «қателесу құқығын» мойындау — қалыптастырушы бағалаудың өзегі; қателер оқу дәлеліне айналады да, келесі қадамды жоспарлауға негіз болады [3], [4].

КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ МӘДЕНИЕТІ: ОҚУ ҮШІН БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ДЕРЕККЕ НЕГІЗДЕЛГЕН ШЕШІМ

Қазақстан мектептерінде критериалды бағалау жүйесі бастауыштан бастап енгізіліп, оқу мақсаттарына сәйкестікті айқындайтын өлшемдер арқылы оқытуды түзетуге жағдай жасайды [3]. Қалыптастырушы бағалау күнделікті сабақ барысында диагностикалық сипатта өткізіліп, мұғалімге оқушының ілгерілеуін бақылауға және дер кезінде қолдау көрсетуге мүмкіндік береді; жиынтық бағалау бөлім/тоқсан соңында оқу мақсаттарына жету деңгейін тіркейді [3], [4]. Мұғалім деңгейінде бұл — мақсаттар мен критерийлерді ашық жариялау, дескрипторлар арқылы табысқа апаратын қадамдарды нақтылау және кері байланысты «келесі қадам» форматына көшіру. Назарбаев Зияткерлік мектептерінің әдістемелік материалдары қалыптастырушы бағалаудың жүйелілігін, дәлелділігін және оқушы дауысына сүйенетіндігін (self/peer assessment) атап өтеді [4]. Ұлттық деңгейде бағалау (мысалы, 4-сыныптағы мониторинг) білім беру сапасын қадағалаудың және теңдікті қолдаудың маңызды құралы екенін OECD шолуы негіздейді: дерекке сүйенген шешім қабылдау мектеп пен жүйе деңгейінде ресурсты әділ бөлуді, педагогикалық қолдау шараларын дәлдеуді қамтамасыз етеді [5], [6].

ПӘНДІК САУАТТАР МЕН МЕТАПӘНДІК ДАҒДЫЛАРДЫҢ ИНТЕГРАЦИЯСЫ: ОҚУ ТӘЖІРИБЕСІН ӨМІРМЕН БАЙЛАНЫСТЫРУ

ЖМБС бастауыштағы пәндік мазмұнды өмірлік ситуациялармен байланыстыруды және оқу әрекеттерін пәнаралық интеграция арқылы құруды ұсынады; бұл тәсіл оқушының оқу уәжін күшейтіп, білімді қолдану икемін дамытады [1], [2]. Мысалы, «Оқу сауаттылығы» мен «Математикалық сауаттылық» сабақтарында бір мәтін негізінде мәліметті табу, салыстыру, қорытынды жасау, сандық деректерді кестеге түсіру және диаграмма құру біріктірілуі мүмкін; табиғат құбылыстары туралы мәтіннен алынған ақпаратты тәжірибе нәтижелерімен салыстыру — дәлел келтіру мәдениетін қалыптастырады. OECD ұсынымдары оқушы дерегін талдап, әлсіз тұстар бойынша мақсатты интервенциялар жоспарлаудың маңызын көрсетеді: оқу олқылықтарын ерте анықтау бастауыш деңгейде ең тиімді [5]. Сыныптағы оқу ортасын көпарналы ету (сурет, сөз, сан, қимыл) және тапсырмаларды саралау (мазмұн/процесс/өнім) әр баланың оқу траекториясын даралауға көмектеседі; бұл әсіресе инклюзивті сыныптарда және

көптілді ортада өзекті.

МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ ДАМУЫ ЖӘНЕ ҚАУЫМДАСТЫҚ: САПАЛЫ ОҚЫТУДЫҢ АДАМДЫҚ ФАКТОРЫ

Бастауыштағы білім сапасының ең қуатты айнымалысы — мұғалімнің кәсібилігі, рефлексиясы және қолдаушы ортаға қатыстылығы. OECD-дің Қазақстанға қатысты саясаттық шолуында болашақ мұғалімдерді даярлау сапасын күшейту, жас мамандарға менторлық қолдау және зерттеуші мұғалім мәдениетін дамыту басым бағыт ретінде көрсетіледі [6]. Кәсіби оқыту қауымдастықтары (PLC) аясында бір пән бойынша ортақ оқу мақсаттарын нақтылау, тапсырмаларды модерациялау, бағалау дәлелдерін бірлесе талдау және сабақ зерттеу (Lesson Study) жүргізу — мұғалім тәжірибесін дерекпен ұштастыратын тиімді тетіктер. Бұл үдерістер критериалды бағалау құжаттарындағы ортақ түсініктерді (мақсат-критерий-дескриптор байланысы) нақтылайды және мұғалімдер арасындағы әдістемелік тілдің бірізділігін қамтамасыз етеді [3], [4]. Осындай кәсіби экожүйе баланың оқу тәжірибесіне тікелей әсер етіп, «білім және бала» ұғымдарының шынайы бірігуіне жағдай жасайды.

МЕКТЕП-ОТБАСЫ-ҚАУЫМДАСТЫҚ СЕРІКТЕСТІГІ ЖӘНЕ ҚАУІПСІЗ ЦИФРЛЫҚ ОРТА

Бастауыш жас ерекшелігі баланың оқуын отбасы мәдениетімен, тұрмыстық тәжірибемен тығыз байланыстыруды талап етеді; сондықтан ата-анамен серіктестік—үй тапсырмасының мақсаттарын түсіндіру, оқу стратегияларын бөлісу, оқу ілгерілеуін құжаттау және оқушы портфолиосын ортақ қарау—оқуды күшейтеді. ЖМБС қауіпсіздік, инклюзия және баланың құқықтарын құрметтеу қағидаттарын бекітіп, мектептің цифрлық ортасын этикалық нормалармен байланыстыруды міндеттейді [1], [2]. Қашықтан оқу тәжірибесі көрсеткендей, протрациялық шекаралар бұзылғанда да қалыптастырушы бағалау құралдары (мини-сауалнама, жылдам кері байланыс, онлайн-рубрика) оқу үшін бағалаудың тиімділігін сақтайды [3], [4]. Ұлттық деңгейде бағалау мен мониторинг жүйелері (мысалы, 4-сынып соңындағы бағалау) деректерді мектеппен бөлісіп, түзету жұмысын дәлдеуге мүмкіндік бергенде ғана мәнді болатынын OECD талдауы атап өтеді [5]; сондықтан мектеп, ата-ана және білім беру органдары арасындағы деректер мәдениеті ашық әрі түсінікті болуы шарт.

ҚОРЫТЫНДЫ

«Білім және бала» — бастауыш мектептегі оқыту үдерісін түсіндіретін екі өзекті ұғым. Біріншісі — стандарт пен бағалаумен реттелетін мақсатты оқу мазмұны; екіншісі — әлеуметтік өзара әрекетте дамитын тірі тұлға. Оқыту осы екеуін тоғыстырғанда ғана

нәтижелі: ЖМБС талаптары сабақтың нақты мақсаттары мен критерийлеріне айналып, дамыта оқыту логикасымен құрастырылған тапсырмалар арқылы оқушының «жақын даму аймағын» іске қосады; критериалды бағалау жүйесі күнделікті кері байланыс пен дерекке негізделген шешім қабылдауды қамтамасыз етеді; мұғалімнің кәсіби қауымдастығы ортақ әдістемелік тіл мен сапалы модерацияны қалыптастырады; ал ата-анамен серіктестік пен қауіпсіз орта баланың оқуына тұтас қолдау береді. Халықаралық зерттеулер де, ұлттық құжаттар да осы тұтастықтың тиімділігін дәлелдейді [1], [3], [5], [6], [7]. Демек, бастауыштағы білім сапасы — құжат пен тәжірибенің, бағалау мен оқытудың, мұғалім мен отбасының үйлесіміне тікелей тәуелді; ал бұл үйлесімнің ортасында әрдайым бала тұрады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. **Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (Бастауыш білім беру бөлімі).** Adilet құқықтық ақпарат жүйесі (қазақ тілінде). Қолжетімділік: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017669> Adilet
2. **Государственный общеобязательный стандарт начального образования.** Adilet/MIRAS (орыс тілінде, PDF нұсқасы). Қолжетімділік: https://miras.edu.kz/college/library/pravo_05.pdf Мирас
3. **Руководство по критериальному оцениванию для учителей начальной школы.** ҚР Ұлттық тестілеу орталығы (орыс тілінде, PDF). Қолжетімділік: https://testcenter.kz/dlya-skachivaniya/%D0%A0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%BF%D0%BE%20%D0%9A%D0%9E_%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D1%83%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B9%20%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B9%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%8B%20%282%29.pdf Тестілеу Орталығы
4. **Методология системы критериального оценивания учебных достижений учащихся.** Назарбаев Зияткерлік мектептері, әдістемелік материал (орыс тілінде, PDF). Қолжетімділік: <https://online.nis.edu.kz/wp-content/uploads/2022/05/metodologiya-sistemy-kriterialnogo-ocenivaniya-uchebnyh-dostizhenij-uchashhihsya.pdf> online.nis.edu.kz
5. **Developing a national assessment that supports Kazakhstan's education goals.** OECD Education Policy Perspectives No. 27 (ағылшынша, PDF). Қолжетімділік: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2020/12/developing-a-national-assessment-that-supports-kazakhstan-s-education-goals_0928b94a/1c4ed074-en.pdf OECD
6. **Raising the quality of initial teacher education and support for early career**

teachers in Kazakhstan. *OECD Education Policy Perspectives No. 25* (ағылшынша, PDF). Қолжетімділік:

https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2020/12/raising-the-quality-of-initial-teacher-education-and-support-for-early-career-teachers-in-kazakhstan_bc5c8fd5/68c45a81-en.pdf OECD

7. Vygotsky, L. S. **Play and its Role in the Mental Development of the Child.** ERIC reprint (ағылшынша, PDF). Қолжетімділік:

<https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1138861.pdf> ERIC

8. **Об утверждении государственных общеобязательных стандартов среднего образования (начального, основного среднего, общего среднего образования).** Adilet (орыс тілінде). Қолжетімділік:

<https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1200001080> Adilet

*Ескертпе: мәтінде дереккөздерге сілтемелер квадрат жақшадағы нөмірлермен қойылды (мысалы, [1], [3], [5]).

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.